CALCURILE PREFIXALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ DIN SECOLUL AL XIX-LEA

SERGIU DRINCU
Universitatea „Tibiscus”, Timişoara

Cuvinte-cheie: *limba română, formarea cuvintelor, prefixare, calc lingvistic*

Preambul: După 1963, an în care am fost încadrat, la propunerea Profesorului G. Ivănescu, cercetător ştiinţific la proaspăt înfiinţatul Colectiv de Lingvistică din cadrul Bazei de Cercetări Ştiinţifice a Academiei, Filiala Timişoara, prima participare la o temă majoră de cercetare a fost *Formarea cuvintelor în limba română*. În cadrul ei, mi-a revenit *Derivarea cu prefixe*. Chiar dacă, în decursul anilor, m-am apropiat şi de alte domenii, precum gramatica ori ortografia şi punctuaţia, impulsurile nostalgice m-au determinat să revin mereu şi mereu la primele mele preocupări ştiinţifice, în cadrul cărora am luat contact tot mai strâns cu opera extrem de diversă, profundă şi originală a Profesorului G. Ivănescu. Pentru ceea ce lucram eu, devenise fundamental studiul-program *Formarea cuvintelor în limba română*, pe care Profesorul G. Ivănescu l-a prezentat iniţial la *Conferinţa Naţională de Lingvistică Românească* ce s-a desfăşurat la Bucureşti în 7-10 octombrie 1964. Ulterior, studiul a fost publicat în revista „Limba Română”, 1965, nr. 1, p. 31-37, apărând şi în extras, dar şi în formă litografiată, Bucureşti, 1964. În limba franceză a fost publicat în revista „Revue Roumaine de Linguistique”, 1965, nr. 1-3, p. 81-89, şi în extras, sub titlul *Prblèmes concernant la formation des mots en roumain*. Răsfoind, nu demult, printre lucrările juvenile ale amintitei perioade, am dat peste una, destul de amplă, redactată după principiile din studiul Profesorului G. Ivănescu. Îndrăznesc să public acum o parte din ea, cea referitoare la calcul cu prefixul *în-* după

BDD-A28388 © 2017 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:49 UTC)

anumite limbi, în special romanice, în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Îndrăzneala este legată nu numai de un, de înțeles, impuls emoțional, ci și de constatarea că anumite concluzii la care am ajuns își păstrează, în continuare, valabilitatea.

Am distins în cursul analizei între *calc lexico-semantic* și *calc semantic*. În primul caz, cuvântul românesc preia întreaga structură a cuvântului din limba-sursă, adică și prefixul, și cuvântul de bază, iar în al doilea caz, derivatul românesc se limitează la cuvântul de bază, prefixul fiind adăugat în interiorul limbii române. Nu am avut în vedere calcul de structură în sine, ci numai pe cel referitor la limba-sursă. Pentru a nu îngreuna lectura, am indicat izvoarele, foarte numeroase, de altfel, numai atunci când au apărut situații speciale. Între paranteze drepte apar anumite actualizări.

1. Calcuri după franceză:

a) Calcuri lexico-semantice: *îmbarca*, după fr. (în continuare, d. fr.) *embarquer* [MDA în- + barcă]; *împăia*, d. fr. *empailler* [MDA: în- + pai, d. fr. empailler]; *înamora*, d. fr. *s'énamourir* [MDA: în- + amor]; *încadra,* d. fr. *encadrer* [MDA *idem*]; *încânta*, d. fr. *enchanter* [MDA: moștenit din latinescul *incantare*]; *încuraja,* d. fr. *encourager* [FCLR II: *idem*; MDA: în- + curaj]; *îndormi*, d. fr. *endormir* [DA și MDA nu-l înregistrează]; *înmagazia*, d. fr. *emmagasiner* [MDA: *idem*, s. v. *înmagazina*]; *înnimici*, d. fr. *anéantir* [MDA: în- + nimici]; *înnobila*, d. fr. *ennoblir* [MDA: în- + nobil]; *înscrie* d. fr. *inscrire* [DA, la fel; MDA: în- + scrie]; *înteca* „a introduce în teacă” (Budai Deleanu, *Țiganiada*), d. fr. *engainer* „a introduce în teacă” [DA și MDA nu-l înregistrează]; *întona*, d. fr. *entonner* [MDA: Forma *intona* este un împrumut din it.: *intonare*]; *învieta*, d. fr. *envieillir* [DA și MDA nu-l înregistrează] etc.

b) Calcuri semantice: *îmbălsămi*, cf. fr. *balsamier* [MDA: în- + balsam]; *împăuna*, cf. fr. *pavaner* [MDA: în- + păun]; *împopula*, cf. fr. *peupler* [DA și MDA nu-l înregistrează]; *înauri*, cf. fr. *dorer* [MDA: în- + aur]; *înnăsturat* (Conachi, P. 20), cf. fr. *boutonner*, dar mai ales *déboutonner* [DA și MDA: în- + nasture]; *înrăza* (Văcărescu, P. 170/8) „a răspândi lumină”, cf. fr. *rayonner* [DA, *idem*, MDA: în- + rază]; *înstela*, cf. fr. *étoiler* [DA *idem*, MDA: în- + stele]; *întrona*, cf. fr. *troner*, dar mai ales *détroner* [DA și MDA: în-

BDD-A28388 © 2017 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:49 UTC)

+ tron; cf. însă *întroniza* < fr. *introniser*]; *înzei* (Stamati), sub forma de participiu *înzeit*: DA: „Participiul-ajectiv al verbului (neîntrebuințat) *înzei*, derivat din *zeu* cu pref. *în-* (spre a traduce pe fr. *divinisé*" [MDA în- + zeu] etc.

2. Calcuri după franceză și latină:

a) Calcuri lexico-semantice: *împunere* (Șincai, Hr. I, 48), d. fr *imposer* [DA, MDA: lat. *imponere*]; *încrusta* „a împodobi un obiect cu ornamente prețioase" d. fr. *incruster, lat. incrustare; înducere* „inducție", d. fr. *induire* (cf. *seducție*, d. fr. *séduire*), lat. *inducere* [DA înregistrează numai forma cu *i* în cazul acestui sens; MDA, la fel]; *însânui* „insinua", d. fr. *insinuer*, lat. *insinuare*; *întipări*, d. fr. *imprimer*, lat. *imprimere* [DA, *idem*; MDA: în- + tipări]; *întitula,* d. fr. *intituler*, lat. *intitulare* etc.

b) Calcuri semantice: *înforma* „forma, alcătui; a se transforma": „Formație cărturărească din lat. med. *informo, -are* sau din *formo, -are* cu pref. *în-"* (DA), cf. și fr. *(se) former* [MDA: în- + formă] etc.

3. Calcuri după franceză, italiană și latină: *însufla*. DA: „N. din lat *insuflo, -are* „a sufla în ceva..." s. după fr.". MDA: fr. *insuffler*, it. *insufflare, s. v. insufla*.

4. Calcuri după franceză, germană și latină: *înnăscut* d. fr. *inné*, dar și lat. *innatus* și germ. *angeboren* [MDA: în- + născut].

5. Calcuri după franceză și germană: *înrâuri,* d. fr. *influer* sau d. germ. *beeinflussen* (DA) [MDA: în- + râuri]; *întrebuința*, d. fr. *employer*, iar în Transilvania d. germ. *gebrauchen, verwenden* (DA) [MDA: în- + trebuință].

6. Calcuri după italiană: *împatroni* (E. Văcărescu, Ist. 279/50) „a se înstăpâni" d. it. *impadronirsi* „idem"; *întăia* „a sculpta, a grava" (Șincai, Hr. I, 9/13: *întăiat*) d. it. *intagliare* „idem"; cf. însă și fr. *entailler* [MDA: în- + tăiat]. Cu *in-* negativ-privativ l-am înregistrat pe *înfruta* „a-și da osteneala, a se sili degeaba", d. it. *infruttuoso* „neroditor; zadarnic". DA îl consideră „Italienism efemer la E. Văcărescu" [MDA aceeași etimologie].

Calcuri după italiană și germană: *întabula* (derivat lexico-semantic) d. germ. *intabulieren* (DA) și it. *intabulare* (MDA).

Prefixul *în-* calchiază prefixele fr. *en-* și *in-*.

BDD-A28388 © 2017 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:49 UTC)

Din cele 40 de calcuri analizate, dintre care unele au fost lăsate la o parte din acest eşantion, neprezentând un interes special, 13 au apărut înainte de 1830, 12 au apărut în intervalul 1830-1840, 7 între 1840-1850 şi 8 între 1850-1860. Din cele 13 derivate apărute înainte de 1830, doar 3 au pătruns în limba literară a epocii, 1 dintre acestea rămânând în uz şi după 1860 (*împune* a fost înlocuit de împrumutul *impune*). Din cele 12 derivate apărute între 1830-1840, 9 au pătruns în limba literară, rămânând în uz şi după 1860, cu precizarea că *înmagazia* a fost „adaptat" la etimonul său, fr. *emmagasiner*, iar în *însufla* prefixul a fost înlocuit de cel din etimoanele sale, dacă nu cumva putem vorbi de eliminarea întregului derivat în urma concurenţei cu împrumutatul *insufla.* Din cele 7 formaţii calchiate în perioada 1840-1850, numai două au devenit „literare", păstrându-şi această calitate şi după 1860. Din cele 8 calcuri apărute în perioada 1850-1860, 4 au pătruns în limba literară, rămânând în uz şi după 1860, iar două, *încomplet* şi *întona*, au fost înlocuite prin împrumuturile *incomplet* şi *intona*. Unele dintre aceste calcuri sunt formaţii personale: *împatroni, înfruta, înnăsturat, înrăza, învieta, înzei*, ceea ce explică întrebuinţarea lor restrânsă, dar care relevă efortul de „neologizare" a limbii române în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Acest efort este semnificativ şi atunci când luăm în considerare derivatele cu *în-* apărute pe terenul limbii române fără model străin. Şi aici vom întâlni derivate ocazionale precum: *îmbăbuşa* "a încălţa cu babuşi"*, îmbârfi, încântări, încrei* „a crea", *îndormi, înfelurit, înfirit* „imanent firii omeneşti", *înlinia* „a pune în paranteze" [DA şi MDA nu-l înregistrează], *înmerita* [DA şi MDA nu-l înregistrează]*, înpunctură* „punct" [DA şi MDA nu-l înregistrează], *învârfa, învultura, înzgomota* [DA şi MDA nu-l înregistrează] etc., dar şi formaţii care vor pătrunde în limba literară: *împământeni, împuşca, înavuţi, înmii, înmormânta, înveşmânta, învinovăţi, înzeci* etc. Totuşi, derivatele cu prefixul *în-* pătrunse în limba literară modernă, în această perioadă, sunt destul de reduse ca număr. Cele mai multe provin din perioada 1830-1835. Putem astfel vorbi de scăderea treptată a capacităţii prefixului *în-* de a produce derivate cu largă frecvenţă de întrebuinţare în limba română modernă.

BDD-A28388 © 2017 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:49 UTC)

Apendice. Nu am intenționat, în cercetarea de față, să fac etimologie, mărginindu-mă la sursele lexicografice existente în anii șaizeci. Pentru actualizare, am recurs la MDA. Deşi în acest dicționar o seamă de derivate pe care le-am considerat calcuri sunt interpretate ca formații românești, rămân la convingerea că, în perioada avută în vedere, modelul francez a fost preponderent, calcurile rezultate din apelarea la cuvintele franceze constituind baza pentru derivatele românești din epocile următoare.

Sigle:

DA Academia Română, *Dicționarul limbii române.* Întocmit şi publicat după îndemnul Maiestății Sale Regelui Carol I, Tomul II, Partea I: F – I, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1934.

MDA Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Mic Dicționar Academic.* MDA. A – $M_{E,}$ Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2010.

FCLR II Institutul de Lingvistică din București, *Formarea cuvintelor în limba română.* Volumul al II-lea: *Prefixele*. Redactori responsabili: Acad. Al. Graur și Mioara Avram, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1978.

PREFIXAL LOAN TRANSLATION IN ROMANIAN LANGUAGE IN THE 19th CENTURY

Abstract

Key words: *romanian language, wordformation, prefixation, loan translation*

The author sudies the loan translations in 19th century made about words from french, latin, italian and german. Loan translations are lexico-semantic or purely semantic.

BDD-A28388 © 2017 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:01:49 UTC)